חבר „דברי ימי ישראל“ בשני ספרים, הוצאת מוריה, ברלין תרפ“ב—תרפ“ג. לא זכה לתרגם את כל כתבי יוסף בן מתתיהו. מהם יצאו לאור בהוצאת שטיבל „תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים“ בשני כרכים. בשנת תרפ“ח יצא לאור תרגום הספר „נגד אפיון“.

בין מאמריו היותר חשובים אנו מוצאים מחקרים מקיפים אלה: „ר' שלמה בן גבירול“, התקופה, כרכים י', י“ב וי“ז; „שירי היין של ר' שמואל הנגיד“, קובץ איים, לונדון; „ר' יהודה הלוי בתור משורר לאומי“, העברי החדש, כרך א'; „יחזקאל הנביא“, העתיד, כרכים ד' וה'; „רבנו גרשום מאור הגולה“, השלח, כרך כ“ח. אף מאמרי־בקורת מרובים פרסם בחייו הקצרים. עיין לדוגמא מאמרו על „דורות הראשונים“, התקופה, כרכים י“א, י“ד—ט“ו; וכמר“כ מאמרו „תורכן המערב“ על ספרו של שפנגלר, התקופה, כרכים י', כ“א, וכיוצא בהם. ידיעותיו ורוחו לא הצטמצמו במחיצה אחת בלבד, מהו מה כל־בו היה, והיה בעל ידיעות מתמיהות במקצועות שונים, החל מספרויות ימי קדם ותרבות ימי הביניים וגמור בספרויות העת החדשה; בכל ארץ ולשון היה לכאורה בן־בית, את מנהגיהן ידע ואת בניהן הכיר. היה כבור סוד שאינו מאבד טפה, ואשר קרא פעם נשמר אתו לצמיתות, ואם גם לא היה לאותו ענין יחס כל שהוא למקצוע עבודתו. על כן מצא את מקומו הראוי לו בעבדו בסוף ימיו במערכת המרכזית של האנציקלופדיה הישראלית, ואף כי קצר היה הזמן שזכה לעסוק בעבודה זו, הרי היתה השתתפותו בהתחלת המלאכה רבת ערך ובת השפעה יסודית בשביל כל המפעל כלו.

הלפר ושמחוני עבדו במסירות נפש בשדה המדע. לשניהם נאים דברי המדרש שנאמרו על הפועל השוקד: יגע זה לשתי שעות בה שלא יגעתם אתם כל היום כלו.

חייהם היו קצרים, ופעולתם היתה שלמה. זכרון שניהם ברכה בספרות ישראל.

י. מ. אלבוגן

צבי פרץ חיות

(נפטר בי“ט כסלו תרפ“ח)

עדיין לא פג התמהון המחריד על מיתה זו, וכבר מרחישה ועולה בקרבנו בחשאי הרגשת הפלא אשר ב ח י י ם הללו, ומתרקמת לנו דמות האיש חיות קרובה כל כך ויחד עם זה רחוקה מהיות מושגת בכלי־תפיסתנו הרגילים. כאלו העתקנו אל רשות האגדה — כך נראים לנו חיי האיש הזה רק שבועות מספר לאחר פטירתו; אבל כך חשנום תכופות אף קודם לכן, אף בשעה שהתהלך בקרבנו בפשטותו, ובת־צחוקו הטובה האירה לקראיתך בפגישה מקרית ברחוב. חשים היינו גם אז, ועכשו על אחת כמה וכמה, כי תפל וריקני מעיקרו יהא כל נסיון להגדיר הויה זו, למצות עמקה באחת השבלונות: איש־המדע, העסקן המאמן, או גם הידיד הטוב, או גם ה ס כ ו ם ש ל כ ל ם ב י ח ד. כל מעין זה אינו אלא מחטיא את המטרה וחופא לחזיון, נוגע באחד משבחי גלוייו המקריים ואל תוכו לא יגיע. כלי הכרתנו הקהה אין לו אלא לעמוד משתאה למראה החזיון הראשוני, שיש בו דבר־מה מ„קודם החטא“.

יש שהיו אומרים: אחר מגדולי ימי הביניים ירד וחי בתוכנו; יש והרחיקו עוד יותר. אבל אמירות אלו כלן לא באו אלא בשל ה ה ר ח ק ה שבהן, בשל החפץ להעביר מהות זו אל איזה מרחק של ספירה שכבר נזדככה ונאצלה בעולם הדמוי שלנו. כי, אם נדייק, אף בימי הביניים לא היה סוג זה חספוסי שברבנים או בחכמים; אף אז, אם היה, היה בו מן המופלא והבלתי נתפס.

כי לא מרובה־הצדדים היה חיות, אלא כלו א ח ד — ורק באספקלריה שלנו נשקפה מהותו בצורות שונות, אף שכלן עוד חוט של האחדות המקורית היה מתוח עליהן. ואילו היה רק איש מדע או רב בישראל או מנהיג מדיני, אילו היה רק כל אלה ביחד, כלומר מין הרכבה קומבינטיבית של כלם, — על כרחו שהיה נעשה דילטנטי בכלם גם יחד, שאין אדם עושה מלאכות הרבה ובשלמות. אבל הוא היה ש ל ם; ולפיכך לא פרודות שהורכבו היתה אישיותו, אלא אחדות שהשפיעה דרך צנורות שונים, צנורות שהצריכום תחיים והם הם שגרמו לרבוים. שלם ויסודי ומרקדק

כחוש חשערה היה בחקר העבר, כלו מסור לצרכי החוה של הצבור ונלהב ומאמין בחלום העתיד — ואולם התחומים שבין אלו לא מטושטשים היו ממעוף ההבחנה, אלא בטלים היו לאחר שהוחזרו המלכיות לשלמותן הראשונה, כשהאחת עוד תואמה היתה עם חברתה. לא איש האשכלות היה, אלא איש האחדות תגזעית; לא ספיציאליסטן במקצועות הרבה היה, אלא אדם בעל היחס הכולל העיקרי שיצא להתגוון לפי מקבלי הפעולה.

הכנוי הנאה למדת שלמות זו הוא מכמה צדדים: ת מ י מ ו ת, בחוראתה הראשונה, התנכ"ית, ואולם אף באותה חוראה נעלה שנוספה לה בתורת המוסר של רמח"ל. ובשתים היא מתגלה: ברציפות ובישרות. ושתיהן אנו מוצאים בחיות במדה בלתי שכיחה. זכרונו הפינומנלי, שהגיע לפרסום בעודנו אדם צעיר, היה הרבה יותר מכשרון בלבד, הוא היה מ ד ה; כי כחו יפה היה לא בלבד בזכירת תכני־מדע ועובדות, אלא, ובעיקר, בשמורם של מאורעות חיים עצמיים, ברתוקם של חיי האישיות. ולא פחות מפליאה היתה ישרות היחס אל הדברים; היתה זאת קליעה אל המרכז בדרך החוש בלבד. חוא לא היה חד ההבחנה בבני אדם, שהיא לעתים קרובות אך חשרנות בקרתית — אבל אפיו יצר לו תמיד את היחס הנכון אל בני סביבתו; לא בכח ח ש ו פ ט נגש אליהם — ולפיכך יש שטעה לשעה קלה — אלא בכח ההרגשה הישרה, ולפיכך לא נכשל מעולם ביחס מ ת מ י ד שאינו הוגן לו.

ואולם יתר על כל עשויה להעיד על אותה ישרות־התמימות דרכו של חיות להתחלך עם אותם מבני האדם, אשר עדיין לא טעמו טעם העקיפין והזיוף — עם התינוקות. בהמצאו בחברת ילדים שכח תבל ומלואה — ולא כאלו "ירד" אליהם אלא כרע־מעריץ וכאחד מ ש ל ה ם. והלא אך אדם אשר זכה לשמור על שלמות־נפשו פנימה הכח לו לחסתכל בפניהם של הקטנים ולא יתבושש...

*

ואותה השלמות אשר קבעה אופי חייו חיא גם שהטביעה חותמה על מעשיו ונתנה לחם כוונם. מתוך שלמותו שבתוכו בקש אף זו שבעולם סביבו, בקש לקרב ולחבר, להשלים את חסגום ולהשלים בין חנפגם בפרודו — בקש את ה ש ל ו ם. זחו השלום שאינו פשרה — אלא הפכה. הפשרה נעשית מתוך ווחור וקצוץ חנטיעות, כל צד בשלו, מתוך קפוח חדמות העצמית; השלום האמתי רוצה אחור, שיבה אל שלמות־האחדות הראשונה, זו ש ק ד מ ה לפרוד.

לפני עיניו של חיות עמדה תמיד אותה אחדות שלפני הפרוד, ואליה שאף — וכל שעה נראתה לו שעת כושר לכך. ומגמת חשלום במובן זה אפשר למצא עוברת כחוט השני אפילו בעבודתו המדעית — החל במחקרו על האבנגליון למרקוס והמשך בפרושיו לתהלים ועמוס וסיים בדרשתו בפרשת השבוע, האחרון לחייו, בהיכל זיטנשטטן שבווינה.

כשבקש להוכיח, כי מקורו של האבנגליון למרקוס כתוב חיה ע ב ר י ת ורק אחר כך הורק לכלים לשוניים אחרים, הרי היתה בכך פתיחה לשנוי הערכת הברית החדשה בכלל — ביחסה אל היצירה העברית. כי אם חיתה הברית החדשה עברית במקורה, הריהי חופר טבעי מגזענו שלנו. ואין זאת אפולוגיטיקה פושרת, אלא יש כאן החזרת עטרה ליושנה מתוך עבודת מחקר עשויה בכבד ראש ובאחריות לאמת. ושוב בשכבה אחרת של פרובלימות, במחקר התנ"ך — אף כאן ניכרת שאיפת הסנתיזה, שמקורה בהרגשת האחדות שמבראשית. לא היה מקום אצלו לאלטר־נטיבה: בקורת או מסורת. כי חיו בלבו כ א ח ד שני הצרכים גם יחד: גם הבקורת בשם האחריות המדעית ולשמה של האמת האוביקטיבית וגם היחס מ כ פ נ י ם אל התנ"ך, המשך מהפרשנים שלנו. ולפיכך יש אמנם והרדיקליות שבו בצבצה יותר מדי — אבל בקרבו פנימה אין כמותו רחוק מכל שטץ של אותו הנתוח הקר השכיח במחקר־הביבליה הפרוטסטנטי. חיות היה האיש אשר, אליבא דכל הדעות, מותר היה לו לעסוק בבקורת — לא פחות מאשר לשד"ל; כי תמיד חי בו הקשר עם נשמתו של הספר ועם נשמת לשונו. חאהבה והיחס הקרוב קבלו על עצמם מ ר ו ת ה של הבקורת.

בעשר שנותיו הפוריות במדע, כשישב באישליה והיה כלו מורה וחוקר, הספיק חיות לכתוב דברים בכל רחבי חכמת ישראל: בפילולוגיה השמית, בתנ"ך, בתלמוד (שכחו בו היה גדול), בהיסטוריה ובפרט בהשקפותיו

הספרותיות עשירות התערות־התארות שהיה מדפיס ב„ריוספטה" האישלקית. אבל אין ספק, שאת חלקו בעולם הבא המדעי קנה לו באותם חדברים שמלאם אותו רעיון הסינתיזה, שיש בהם יותר מהחדושים המקצועיים בלבד: שיש בהם שאיפה פרוגרמתית לשלום שקדם לזרות ואי־התבגת, שהשילו פרוד במקום שאין הכרח בו. ותורת אותו השלום שלכתחלה, זה שאפיו אינו שלילי, הפסק המלחמה, אלא חיובי גמור — עוד הספיק לנסחה בצורה טהורה וברורה ביותר בדרשתו האחרונה (הדרשה בבית־התפלה והחוראה לתלמידיו בפדגוגיון הוינאי הרי היו בשנים האחרונות ממלאות אצלו את מקום ההתבטאות המדעית). הפרשה פרשת וישלח, הנושא התאבקותו של יעקב, והדורש המות מרחף מסביב לשפתותיו, והוא לא ידע; והוא משיף אמרותיו האחרונות: לאחר שנאבק יעקב עם האיש ויוכל, לא נתקררה דעתו בנצחונו אלא החזיק במתנגדו: „לא אשלחך כי אם ברכתני". כי המלחמה לא די כשהיא מסתיימת; המלחמה צריכה ליהפך, להיות לברכה בין האויבים; זהו השלום האמתי — חשיבה אל האחדות הראשונה שיסודה בטוב.

והאמונה בטוב, באותה שיכה אל השלום החיובי, היא שפעמה ברוחו, והיא שעשתו עוסק בצרכי הצבור, והיא שעשתה עסקנות זו המשך לעבודה המדעית וכעין השלמה הגיונית לה.

כי אף כאן, במקום שמחלוקת ו„חיים" נעשים לפעמים שמות נרדפים — אף כאן זהו שהיה המוטיב הראשי העובר בכל מה שעשה. כציר השלום בתוך חכוכי הפלגות השונות היה חיות נודע בכנסיות הציוניות למיניהן — ולא מתוך ותרנות ופשרנות, אלא בשם האידיאה האחת, שהיא למעלה מן המחלוקת בפרטים פעוטים. כשהשמיע הוא את קולו, לא היה מי שלא הרגיש, כי מתוך גרונו דברי האידיאה, אידיאת הבנין החיובית, נשמעים. וכשהיה חיות אחד מראשי המסייעים לעבודת הקרוב שבין מחנה הציוניים ושאר המחנות בישראל לשם התכלית האחת וכשהיה מגין בכל חום אמונתו באפשרותה של התקרבות כזאת — חרי שוב אידיאת האחדות, האידיאה של כלל ישראל, זו המקיפה את מאומה לכל תפוצותית ואף לכל תקופותיה בחיסטוריה, היא שמלאתו; זו, שריאלית היתה לו בחיוניותה, והוא מובטח היה שאפשר ואפשר להשליטה על הכל. ושוב כשהסתכל בעמדתו של רעיון תחית־ישראל בעולם הגדול, היה רואה ברעיון זה תקון לאומות העולם כמעט באותה מדה שהוא תקנה לנו. מלבד התקוה שהעם יתר התנ"ך עוד ישוב, עם תחיתו, ליצור ערכים גדולים לאנושיות כלה, הרי יש כאן שאלה של צדק. לא שאיזה עם קטן מבקש לעצמו שחרור משעבודו — אלא אומות העולם כלן חייבות לתקן את אשר עוותו לנו באותן מאות השנים, והם אף הם טעונים גאולה משאלת היתודים; ובתחיתנו הרי אף מלאכתם שלהם נעשית על ידנו. אף כאן היתה האידיאה של כבוד האדם וחרותו, ששמה את הדברים בפיו — זו חובה היא על הגותנים לא פחות משהיא טובה למקבלים. ובשנים האחרונות, כשעשה עוד צעד אחד לפנים והיה לאחד מנושאי הדגל הנלהבים לרעיון חברי־העמים והפיף לתפצתו בתוך מחננו — שוב לא היתה כאן רק כוונה „מקסית" בלבד, מאחר שמסור הוא המנדט של אי־ בידי חבר־העמים. תעודה ראה חיות נתונה בידנו, עם הנביאים, להיות מסייעים בכתות החרבות ומקרבים את ימות האגודה האחת ממש לכל העמים. עוררתו להתמסרות זאת לא התועלת האנואיספית הקטנה של מפורותינו המיוחדות — אלא האידיאה של האנושיות הרוממה לכל היקפה ואידיאת הגאולה על ידי השלום. ואנו, עם ישראל, — וזהו אך חלק עצמי בתחיתו — חייבים אנו להיות עם כהנים לאידיאה זו, כיון שלנו היא ולשמה נוצרנו.

כך איפוא התלכדו בו באיש חיות כל אותן הפרובליטות המנסרות בחלל עולמנו — ה„לאומיות" כ„אנושיות", ה„עיוניות" כ„מעשיות" — ועלו כלן בקנה אחד. כאילו בקשה האידיאה תעליונה האחת ומצאה לה באדם זה כלי לעצמה, שספגה בכל ישותו, שנסה לקיימה בחייו ואף להיות לה כרוח ומורה. ולאורה של אידיאה זו מובן שנעלמו התחומים שבין הגדול והקטן ובין העיון והמעשה; נתבטלה היחסיות שבדברים. לא היתה זאת „שיטה" פילוסופית שהורה

חיות — אלא עבודה תכופה מפרכת ורבת האכזבות; אבל לא היו אלה רק מעשים רצויים של לב טוב בלבד — אלא כלם מעורים בשכבה עמוקה של מחשבה ואמונה. ונתעלמו איפוא ההבדלים היחסיים שבין עבודה פילנטרופית לשעה ועבודה מדינית לדורות, שבין עבודה למודית ופעולה צבורית מעשית; והשקאת חלב לתינוקות עבודת־קודש היתה לא פחות מפתיחת אוניברסיטה, ובאור פרק בתנ"ך לתלמידים עניים היה אקט חגיגי לא פחות מדרשת יום הכפורים באזני בני רותשילד או נאום בקונגרס ציוני, והדאגה לגער מבני הפלשים נעשתה בכובד ראש לא פחות ממשא ומתן עם ציר אנגליה. לא היתה עבודה שאינה עבודת קודש; כי בספירה, שבה האידיאה שלטת בכל, אין מקום לחולין.

כזאת היתה השלמות אשר בחיות. ומנפשו חזה את העולם; ואת האידיאה הפועמת בקרבו בקש להשרות בכל אשר קוה להגיע אליו, ולבו הגדול והחולה לא יעף ולא ידע מנוח. כי האמן האמין וגם ידע, כי דבר לו להגיד לעולם זה וגלאה כלכל ולא יוכל.

*

ברם עולם זה...

אל נא נבוא בטרוניה עם הדור, שלא היה ראוי לאדם גדול זה; הדורות ב ע צ ם אינם משתנים, וביחסם אל גדוליהם חרי דורו של יפתח כדורו של שמואל. העולם ו"תנאיו", כפי שהם, ואולי כפי שחם בהכרח, אינם קולפים את השלם ואחדותי. וכשיבוא הכרח של מ ג ע בין השנים תולד פרובלימה.

הכיר חיות את מקומו ואולם לא מצאו; והאשמה לא בו אלא ב"מקום". ולפיכך יש והיה בחייו דבר־מה מן התעיה, מן החפוש ואפילו מן החזור — וכל זה בנגוד גמור לאפיו, שלא היה בו כלום מן הרופס והמסתגל, אלא כלו חשיבה אחת מוצקה לבלי חת. וכך איפוא יארע שהמסתכל מרחוק — זה שלא הספיק לעמוד על שרשי החזיון — ימצא מעין סתירות; ויארע, שלאחר התספדים בפומבי, שכלם דברים היוצאים מן הלב בלי ספק, ישמעו, בלחישה וביחידות, גם הערות על טעיותיו של האיש, על מין תעיה בדרך חייו בשנים מאחרונות. קובלים אנשי המדע, שפרש מאהלה של תורה, ואנשי חפוליטיקה נדים לו לבר־הלבב, שנכנס לתוך רשות, שמטבעו לא היתה שלו. ויש צורך שדברים אלו שבלחש ידובר עליהם בגלוי.

בודאי נראה הדבר כנטיה מן הדרך, אם הצנוע יושב־האהלים י צ א פתאום ו"נסחף" בזרם עבודת־הצבור, ותלמודו כאלו נשמט מידו. ויש ונראה, שאדם זה, שראוי היה לזכות ל ש נ י השלחנות — כאלו נשאר בי נ יהם. אבל שניות זו אינה אלא למראית עין, כל זמן שמסתכלים בחזיון באספקלריית ה"תנאים", שבהם הרשויות מפולגות: "מדיניות" לחוד ו"מדע" לחוד. וכשאומרים "מדיניות" נוהגים להבין בקיאות במכסיסי הפרלמנטריות, כשרון "להשתמש" בכחות אנושיים לתכליות ידועות וכו'; וכשאומרים "מדע", נוהגים לחבין דבר מה ש ב כ מ ו ת, תוספת חדושים, ולו גם קטנים, ולו גם רחוקים מן התכלית החיה. ואולם האמת שישנה, בלי ספק, בחוראות אלה אינה האמת כ ל ה. כי אפשר גם להתעלות על הטכניקה שבשניהם ולראות פוליטיקה פוריה אף בהתאמצות המתמדת להטות את החיים לצד אידיאלי ידוע ולראות עבודת־מדע רבת־ערך גם בכבדו של יחס ובדיוקה של יריעה — ואחת היא, אם הידוע מקומו בעבר או בהוה החי.

וכשמסתכלים כך, אפשר ואפשר שיהא אדם עושה פוליטיקה על־ידי שעור בתנ"ך ושיכנים י ח ם של מדע אף במשא ומתן בדבר זכויות המעוטים. וכך ראה חיות את הדברים. הוא לא היה מאנשי המספר ה"משיחים" בפוליטיקה או מאנשי חמדיניות ה"מתעניינים" במדע; פוליטיקה שאינה אלא מדע בשנוי צורה ונובעת מתוך אותו המקור עצמו — כזאת היתה הפוליטיקה של חיות. כאילו נחתו יד־גורל נעלמה בדרך זו, כדי שתתגון אישיותו אף לאור זה; כאילו חפץ הגורל שתהיינה כל האפשריות, שחיו חבויות באיש זה, מגיעות לידי בטוין הנאות. ולפיכך לא היה חיות מעדב פרשיות, וכשראה כי "עת לעשות לד" ו ת ר על עבודתו המדעית, ותר ביודעים ולא בלי צער מרובה — אבל לא הניח הרבה כמותו לחרבות המדע בדור הצעיר ושפחו כילד שעשועיו. ויתכן, שלא היה יושב־ראש אומן ביותר בעניני התצבעות וכו' — אבל לא הרבה

נשארו אחריו שיהיו כמותו — מחזיק בעיקר בטהרו ומשמר עליו ועושהו מכריע בעצם השאלות.

דוגמא קלסית כאן לפנינו, איך שאפשר לה לקומסליקציה שתולד מתוך הישרות ובשלה. ישרותו של חיות לא יכלה להסתגל לנפתולי ה„תנאים" — ומאידך גיסא לא היתה ה„סביבה", מטבע ברייתה, מוכשרת להבין כנות־יחס כזאת לאמתה; וכך איפוא נראה לה האיש פעם עממי ביותר ופעם גא שלא לצורך. כי לא נקל כל כך למצא את המפתח להבנת אותה האחדות של פשטות ותמימות ביחס אל הדברים ושל הכרת ערך עצמו, כלומר של הכרת ערך התעודה־החובה, שראה האיש מוטלת על עצמו. הוא היה תיחשלא מחל על כבודו — כיון שחש בכבודו שהוא כבוד תורתו. הוא היה רב שאין כמותו לשנאת הרבנות — כיון שבקש לרומם בדרך זו את קרן המורה בישראל. ויש והוא נראה כרודף אחרי שעת־כושר לגשם את תעודתו שבלבו — ואולם יחד עם זה היה אנין הדעת ודק ההרגשה בכל דבר אישי ונרתע לאחוריו בפגיעה כל שהיא. וכשנכזבה תוחלתו למצא את ההזדמנות המבוקשת וכשהיה מספר על כך בגלוי־לב לכל אדם, נשמעו הדברים כאדם המספר איך שחפץ לסכן את עצמו כדי להציל, ואחרים, שלא הבינוהו, מיחו בידו.

אמנם, בני האדם נוטים לסבר לעצמם הכל על אפנם הפשוט, הפשוט יותר מדי. כך תולד פרובלימטיקה; ומתוך ההתנגשות שבין השהור ובין ה„תנאים" כמות שהם, תתהוה הטרגיקה החשאית של בדידות, שכרסמה בלב הבודד ופצעתו.

הבדידות בחדרי־חדרים היא ענין של ותור והיא מסורה לרצונו של המתבודד. הבדידות בתוך המונה ושאונה של רשות הרבים, ערירות האדם שבא לעזור — זהו כאב.

*

עוד בעצם יום מיתתו מלא את כל חובותיו הרגילים: השכים לתת שעורו בפדגוגיון, הלך ללשכת הקהל; כנראה לא שער, כי הקץ קרוב כבר כל כך. ואולם כי לא רחוק הוא, ידוע ידע כל הימים. עכשיו ניתן הדבר לפרסם מה שמספר היה למכריו הקרובים, כי בן הוא למשפחה קצרת־ימים, גם אביו זקנו, ר' צבי הירש חיות, מת בהיותו בן נ"א, וגם אביו ודודיו לא הגיעו לזקנה. לפיכך הדיר עצמו מחיי משפחה ולפיכך היתה בו זו הדחיפה הבלתי פוסקת למהר ולחיות, למחר ולעשות. לא היה לו פנאי...

והוא מהר לא „לקפוץ את היום", אלא להקריבו. ובמקום שהיה מפקפק, אם יתנו לו להקריב את קרבנו, אחז בכל האמצעים לכוף את המקבלים שיקבלוהו.

כשנתמנה חיות לרב ראשי בוינה התנה תנאי אחד מפורש עם ראשי הקהלה: שיהא פטור מלסדר קדושין ומלהסעיד מתים ע"מ לקבל פרס (תנאי זה כרוך היה עמו ותור על סכומים עצומים, העולים פי כמה וכמה על משכורתו הרגילה — שגם אותה הקדיש לרוב לדברים שבצדקה). ראוי הוא פרס זה שישמש בנין אב וסמל לכל דרכיו של האיש. את ותורו שלו היה מתנה עם האחרים, ולהתמסרותו שלו היה דוחק את שעת הכושר, והיה בכך דבר־מה מן הדריפה — אבל לא אחרי הכבוד אלא אחרי הקרבן, קרבן עצמו.

כי התמימות בהתנגשה עם המציאות, שהיא שונה, אין לפניה דרך אחרת; מאחר שאין היא יכולה להדביר את „התנאים" תחתיה, הרי אין לה אלא להעלות את נושאה עולה לטובתם — ובכך היא רואה תפקידה ותעודתה. כי רק בכך עוד נותרה לה האפשרות להיות נאמנת לאפיה — נאמנת לשלמות; כי לא ניתנו דבריה לשעורין. ותכונה זו, שהיא התולדה ההכרחית של שלמות האישיות, היא היא הקו האחד המתוח על כל פעולותיו של חיות לכל צורותיהן; היא המוטיב והיא הסמן המובהק לכל הלך־חייו. הוא ירא את השלוה, מפחדו שמא יהפך למקבל מאת החיים. וכשנראה לו שהגיע בוינה אל המנוחה ואל הכבוד השלו והפושר — צר לו המקום כאן, ומשאת נפשו נתגברה יותר ויותר לעלות אל המקום, שהאפשרויות לתת היו מרובות ופוריות יותר. ומתוך צפיה ליום, שיהא יכול לתת את הכל — היה, בינתים, פורם את ימיו ונותנם לרגעים, רגע רגע וותורו עמו; וצרופם עלה להיסח דעת מעצמו לשם צרכים של כללים ופרשים, יום יום, למן הבוקר ועד הערב.

חיים שכך נחיו אי אפשר שימחו ללא רושם — אפילו לאחר שנפסק חופם הנראה. לא יעשה דבר בעולם לחנם — ושיא של הויה אשר הושג באיש רשומו לא יאבד. כי כך דרכן של מ ד ו ת, בנגוד למפעלים, שנבחלות הן לדורות, אף שאינן נכרות במוחשי; מורשת היא המשתיירת בבית גנזיה של התויה הכללית, אצורה כאנרגיה בכח, והיא יוצאת אל הפועל בהגיע התור. לא שיטה במדע יצר חיות ואף לא מפעלים, שהחושים שולטים בהם, — אבל את צורת עצמו צר כל חיים והעלה אותה לספירת הקיים. תורת־הלב חחיה ומפעל־הלב החי — מעיקרם לא רק לשעתם נוצרו אלא לדורות. ואין אנו חסרים דוגמאות בתולדות האנושיות: גדולי־נפש, אשר לא ספריהם שכתבו ולא בניניס שבנו, אלא חויתם עצמה מקור היתה לתנועות כבירות־התוצאות, וזכרם מקור של התעוררות. יש נראה והוא עובר, ויש מתעלם וקיים. ואמנם שוב התקרבנו לתחום תאגדה.

ומעבר לכל ההרהורים התגיוניים — ה ז ד ע ז ע ו ת ו של עולמנו, לכל מחנותיו, לשמע פטירתו של חיות, דיה שתעיד, עד כמה חוחש, בפנת הרגשה חבויה, מה חיה אדם זה לדורנו. והויה כזו של שלמות וישרות, של קדושה ומחרה — ע ק ב ו ת י ה הם שהיא מנחילה לדור יבוא.

וינה, שבת תרפ״ח. צ. דיזנדרוק

י. א. ליזרוביץ

מתקופה לתקופה, כלומר מזמן צאת כרך כ״ג של „התקופה״ עד צאת כרך כ״ד של „התקופה״, נפטרו הרבה סופרים חשובים, מלומדים ועסקנים, וביניהם גם י. א. ליזרוביץ, שהשתתף במחלקת „מתקופה לתקופה״ מ„התקופה״ ב׳ עד „התקופה״ ד׳ ועד בכלל, בחתימת כנויו הספרותי איסידור לזר.

ליזרוביץ המעיט בעת האחרונה לכתוב עברית, רוב דבריו האחרונים כתב יהודית, אבל ברוחו היה סופר ע ב ר י, הוקיר ביחוד את יצירותיו בעברית, וכל מגמתו בחייו היתה להקדיש את עצמו לספרות העברית, לכתוב עברית לא רק דברי שעה בלבד. אבל תנאי חייו גרמו לכך, ותנא דעכרה לכתוב יהודית בשביל העתונות היומית, ורק לפעמים כתב עברית ב„חעולם״. את יצירתו הראשונה פרסם עברית בהיותו עוד בן־ישיבה בטלז. במקרה הייתי אני הגורם לכך. אחד מעוזרי „המליץ״ בקשני, שאבוא לו לעזר בסדור ה„סלי״ של מערכת „המליץ״. ומכל ה„סלי״ הגדול הצלתי רק ציור אחד מפרי עטו של י. א. ל י ז ר ו ב י ץ. ציור זה נדפס ב„המליץ״, ומאז נעשה סופר בישראל. ליזרוביץ עזב אחר כך את חישיבה ונסע לורשה, ששמשה מרכז ־ ספרות ביטים החם. קשה היה הדבר לסופר צעיר להתפרנס על עבודת הספרות, אבל ליזרוביץ הצליח בדרכו. התחיל לחבר ספרי למוד שונים בעלום שכו. אותה שעה החל גם לכתוב ספורים וגם ספרי מדע פופולריים יהודים, פתח גם בתרגומו של גרץ ליהודית. ערך ספרותי לא היה לכל העבודות האלה, אבל סימני כשרון היו נראים בכל עבודה ועבודה שיצאה מתחת ידו. אלו צמצם ליזרוביץ עצמו במקצוע אחר, ודאי שהיה רואה בו ברכה. אבל ליזרוביץ היה שולח ידו בכל המקצועות. היה מספר, חורז חרוזים, דורגליסטן, מחבר ספרי למוד, ספרי מדע, בקורת וכיוצא בהם. מרוב פזור העבודה לא זכה להקים לספרות ולדות קיימים.

ליזרוביץ הכין עצמו לחבר אנציקלופדיה קצרה של היהדות, עומד היה לקצר את האנציקלופדיה הרוסית. ברוסיה, ביתי תבולשביים, נגש לעבודה זו, ואלו נמצא סו״ל שהיה נותן לו כדי מחיתו, ודאי שהיה זוכה לסיים עבודה זו, ובודאי בחצלחה, כי „בעל־מלאכה״ מצוין בספרות היה ליזרוביץ כל ימי חייו.

לפני המלחמה בא ליזרוביץ לידי הכרה, כי לא תהיה תפארתו על דרך הספרות בשעה שיעשה אותה קרדום לחפור בה; החליט לעזוב את הספרות ולהקדיש עצמו לחכמת הרפואה. ברוסיה אי אפשר היה לו להתקבל לאוניברסיטה, ולפיכך יצא לליפסיאה. אולם עם פרוץ המלחמה הוכרח להפסיק את למודו, וכך היה למרות חפצו לסופר יהודי חי על עמו. עברית היה כותב אז שלא על מנת לקבל פרס.

ביתי המלחמה העולמית חצטיין ליזרוביץ בסקירותיו הפוליטיות שהיה טרפיסן (בחתימת א. י. לסירות) בחוברות „העם״ שיצאו בפטרבורג, ואחר כך בעתון „העם״. ברשימותיו שהדפיס ב„חתקופה״ היתה נשמעת מחאת נמרצת נגד משפר הבולשביים. ודאי חיתה סכנת רבה בדבר